

ERCIYES ÜNİVERSİTESİ

İLÂHİYAT FAKÜLTESİ
DERGİSİ

SAYI : 10

KAYSERİ - 1998

YAYIN KOMİSYONU

Prof.Dr. Cihat TUNÇ
Prof.Dr. Celal KIRCA
Prof.Dr. Harun GÜNGÖR

SAHİBİ

Prof.Dr. Ali TOKSARI

MESUL MÜDÜRÜ

Prof.Dr. Celal KIRCA

NOT: E.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi yayın kuralı gereği, dergide yer alan yazılar, telif, tercüme ve kitap tanıtımı sıralamasına ve bu sıralamanın her birinde ünvanlar esas alınarak yazarların soyadlarına göre dizilmiştir.

Makalelerin İlmî Sorumluluğu Yazarlarına Aittir.

Erciyes Üniversitesi Matbaası

KAYSERİ - 1998

KUR'AN İLİMLERİ'NİN TARİFİ, ORTAYA ÇIKIŞI VE GELİŞMESİ*

Çev : Doç.Dr. Erdoğan PAZARBAŞI**
Yrd.Doç.Dr. İbrahim GÖRENER***

Kur'an-ı Kerim, İslâm'ın kalıcı mucizesidir. İlmî gelişmeler, yalnızca onun icazındaki eşsizliğin gözler önüne serilmesine yardımcı olmaktadır. Allah Kur'an'ı, insanları karanlıklardan aydınlığa çıkarması ve onları dosdoğru yola iletmesi için, peygamberimiz Hz. Muhammed'e (s.a.v) indirmiştir. Hz. Peygamber Kur'an'ı, katıksız Arap olan ashabına bildiriyor ve onlar da doğal olarak onu anlıyorlar, anlama konusunda güçlük çektikleri âyetleri de, ona soruyorlardı.

Buhârî, Müslim ve diğerlerinin rivayet ettiğine göre İbn Mesud şöyle demişti: "İman edip de, imanlarına *zulm* buluşturmayanlar..."¹ âyeti nâzil olunca bu, insanlara güç gelmiş ve "Ey Allah'ın Rasulü: Hangimiz nefesine zulmetmez ki?" demişlerdi. Rasulullah da; Bu, sizin anladığınız manada değildir. Siz, salih kulun "*Şüphesiz şirk, büyük bir zulümdür*"² dediğini hiç işitmediniz mi?, bu, *şirk*'tir, demişti³.

Hız. Peygamber, ashabına bazı âyetleri tefsir ederdi. Müslim ve diğerlerinin Ukbe b. Âmir'den naklettiklerine göre O, Rasulullah (s.a.v)'in minberdeyken; "*Onlara karşı gücünüz yettiğince her türlü kuvveti hazırlayın*"⁴, âyetini okuyup; unutmayın ki kuvvet, atmadır" dediğini işittim, demiştir⁵.

Sahabe, Rasulullah'dan Kur'an-ı Kerim'i almaya, onu ezberlemeye ve anlamaya büyük özen göstermişler ve bunu da kendileri için bir şeref saymışlardır. Enes (r.a): "Bizden biri Bakara ve Âl-i İmrân sûrelerini

* Bu çeviri, Mennâu'l-Kattân'ın *Mebâhis fi Ulûmi'l-Kur'an*, Beyrut 1987, adlı eserin 9-29 sayfaları arasındaki "*et-Ta'rifu bi'l-İlmi ve Beyânu Neş'etihî ve Tatavvurihî*", adlı makedir.

** Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Öğretim Üyesi.

*** Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Öğretim Üyesi.

1- 6. En'âm, 82.

2- 31. Lokmân, 13.

3- Buhârî, İmân, 23.

4- 8. Enfâl, 60.

5- Müslim, İmâre, 167 (Hadisler, mütercimler tarafından tahrir edilmiştir).

okuduğu zaman, o kimse gözümüzde büyürdü"⁶, demiştir. Sahabe de aynı şekilde Kur'an'la amel etmeye ve hükümlerine vakıf olmaya büyük önem verirdi.

Abdurrahman es-Sülemî'den rivayet edildiğine göre O: "Osman b. Affân, Abdullah b. Mesud ve bunların dışında Kur'an okutan kimselerin bize anlattığına göre onlar; Nebî (s.a.v)'den on âyet alıp, ondaki ilmi ve ameli öğrenip uygulamadıkça, diğer âyetlere geçmezlerdi. Bu nedenle Onlar: "Biz Kur'an'ın tamamını ilim ve amel bakımından öğrendik" derlerdi, demiştir. (Abdürrezzak, bu hadisi buna yakın bir lafızla rivayet etmiştir).

Hz. Peygamber, Kur'an'a, onun dışında bir söz karışır endişesiyle, kendisinden Kur'an'dan başka bir sözün yazılmasına izin vermemiştir. Müslim'in, Ebû Saîd el-Hudrî'den rivayet ettiğine göre Rasulullah (s.a.v): "Benden birşey yazmayınız. Kim benden Kur'an dışında bir şey yazmışsa, onu yoketsin. Benden rivayette bulununuz, bunda bir sakınca yoktur. Kim bana yalan isnad ederse, o cehennemdeki yerine hazırlansın"⁷.

Hz. Peygamber, bundan sonra, ashabından bir kısmına hadisin yazılması konusunda izin vermişse de, bu, Rasulullah (s.a.v) döneminde, Hz. Ebû Bekir ve Ömer'in hilafeti dönemlerinde, sözlü anlatım yoluyla nakletmeye dayanan Kur'an'la ilgili açıklamalar olmuştur.

Hz. Osman'ın hilafet dönemine gelince⁸; bundan sonra anlatacağımız⁹ üzere, müslümanların tek bir mushaf üzerinde birleşme nedenleri ortaya çıkmış ve bu iş tamamlanarak, toplanan mushafa da **İmam Mushaf**'ı adı verilmiş ve bunun nüshaları çeşitli şehirlere gönderilmişti. Onun yazım biçimine Hz. Osman'a nispetle **Resm-i Osmânî** adı verilmiş ve başlangıçta buna, **Kur'an'ın Resmi İlmi** diye itibar olunmuştur.

Sonra Hz. Ali'nin hilafet dönemine gelinmiş ve onun emriyle, **Ebu'l-Esvud ed-Düelî**; Kur'an-ı Kerim'i kayıt altına almak ve Kur'an metninin düzgün okunmasını sağlayabilmek amacıyla nahvin kurallarını tesbit etmiş ve başlangıçta da buna, **Kur'an'ın İrabı İlmi** adı verilmişti.

Sahabe, aralarındaki anlama kabiliyetleri ve Hz. Peygamber'le birlikte olma noktasındaki farklılıklarına rağmen, Kur'an'ın manalarını ve bazı âyetlerin tefsirini nakletmeye devam etmişler, onlardan da bunları tâbiînden

6- Ahmed b. Hanbel, Müsned, III, 120.

7- Müslim, Zühd, 72.

8- Kur'an-ı Kerim'in ilk defa toplanması daha sonra anlatılacağı üzere, Hz. Ebu Bekir'in hilafeti döneminde Yemame harbinden sonra olmuştur (bkz. Mennâu'l-Kattân, **Mebâhis**, s. 125-128).

9- Bkz. Hz. Osman döneminde Kur'an'ın Cem'i (bkz. Mennâu'l-Kattân, **Mebâhis**, s. 128-132)

olan öğrencileri nakletmişlerdir.

Sahabî müfessirlerin en meşhurları: Dört halife, İbn Mesud, İbn Abbâs, Ubeyy b. Ka'b, Zeyd b. Sâbit, Ebû Musa el-Eş'arî ve Abdullah İbn ez-Zübeyr'dir.

Tefsir konusunda Abdullah b. Abbâs, Abdullah b. Mesud, Ubeyy b. Ka'b'dan rivayet çok olmuştur. Bununla birlikte nlardan rivayet edilen şeyler, Kur'an'ın tam bir tefsirini oluşturmaz. Bunlar, ancak **mücmelini favzih ve açık olmayanının tefsiri** şeklinde bazı âyetlerin tefsiri ile sınırlı kalmıştır.

Tabiûna gelince, onlardan da bir grub tefsir konusunda meşhur olmuştur. Onlar bunu sahâbeden almışlar ve âyetlerin bir kısmının tefsirinde de ichtihad etmişlerdir.

Mekke'de; İbn Abbas'ın öğrencilerinden Saîd b. Cübeyr, Mücâhid, İkrime (İbn Abbas'ın kölesi), Tâvus b. Keysân el-Yemânî, Atâ b. Ebî Rebâh, **Medine**'de; Ubeyy b. Ka'b'ın öğrencilerinden Zeyd b. Eslem, Ebu'l-Âliye, Muhammed b. Ka'b el-Kurazî, **Irak**'ta ise; Abdullah b. Mesud'un öğrencilerinden Alkame b. Kays, Mesrûk, el-Esved b. Yezîd, Âmir eş-Şa'bî, el-Hasen el-Basrî, Katâde b. Diâme es-Sedûsî meşhur olmuşlardır.

İbn Teymiye: "Tefsire gelince, onu, insanların en iyi bileni Mekkelilerdir. Çünkü, onlar, İbn Abbas'ın ashabıdır. Mücâhid, Atâ b. Ebî Rebâh, İbn Abbas'ın kölesi İkrime ve İbn Abbas'ın diğer arkadaşları; Tâvûs, Ebu's-Şa'sâ, Saîd b. Cübeyr ve benzerleridir. İbn Mesud'un ashabından olan Kûfeliler de böyledir. Bu nedenle onlar, tefsir konusunda diğerlerinden üstün bir konuma geçmişlerdir. Tefsirde Medinelilerin âlimleri, örneğin, Zeyd b. Eslem ki, Malik, tefsiri bundan almıştır. Ondandır aynı şekilde oğlu Abdurrahman ve Abdullah b. Vehb almıştır"¹⁰.

Tefsir, Garîbu'l-Kur'an, Esbabü'n-Nuzûl, Mekki Medenî, Nâsîh ve Mensûh ilmi bütünüyle bu kimselerden rivâyet edilmiştir. Fakat bu ilimlerin tamamı telkîn yoluyla rivayete dayanmaktadır.

Tedvin dönemi II. asırda ortaya çıkmış ve çeşitli bablarıyla hadis tedvini başlamıştır. Bunlar, tefsirle ilgili olan hadisleri de içine almaktaydı. Bazı âlimler, Rasulullah (s.a.v), sahabe ya da tâbiünden Kur'an tefsiri konusunda rivayet edilenleri toplamıştı. Onlardan, Yezîd b. Harûn es-Sülemî (ö.117/735) Şu'be İbn el-Haccâc (ö.160/776), Veki' b. el-Cerrâh (ö.197/812), Süfyân b. Uyeyne (ö.198/813) ve Abdürrezzâk b. Hemmâm (ö.211/826) meşhur olmuştur. Bunların hepsi de hadis imamlarıydılar. Onlar, tefsirle ilgili rivayetleri ilgili bablarında toplamışlardır. Onların

10- İbn Teymiye, *Mukaddime fî Usûli't-Tefsir*, Kahire, ts., s. 15.

tefsirlerinden yazılı bir metin ise, bize kadar ulaşmamıştır.

Bu aşamadan sonra âlimlerden bir grup onların metodlarını izlemişler, âyetlerin tertibine uygun olarak Kur'an'ın tam bir tefsirini meydana getirmişlerdir. Bu kimseler içinde *İbn Cerir et-Taberî* (ö.310/922) meşhur olmuştur.

Böylece tefsir; ilkönce rivayet ve telakkî yönteminden oluşan bir nakil çerçevesinde başlamış, sonra hadis kitaplarındaki bölümlerden birisi içinde toplanmış ve daha sonra da ayrı ve bağımsız bir biçimde tefsir rivayetleri biraraya getirilmiştir. Bunun ardından Rivayet Tefsiri (**et-Tefsir bi'l-Me'sûr**) ve sonra da Dirâyet Tefsiri (**et-Tefsir bi'r-Rey**) gelmiştir. Tefsir ilminin alanı içinde, Kur'andaki konuları bütünlük içinde ele alan, **mevzûî/konulu tefsir** çalışmaları başlamıştır ki, hiçbir müfessirin bundan uzak kalması da düşünülemez.

Buharî'nin hocası Ali b. el-Medînî (ö.234/848), **Esbâb-ı Nüzûl**, Ebû Ubeyd el-Kâsım b. Selâm (ö.224/838) **Nâsih-Mensûh** ve **Kıraatlar**, İbn Kuteybe (ö.276/889) **Müşkilü'l-Kur'an**, konusunda eserler telif etmişlerdir. Bu kimseler, hicrî üçüncü. asır âlimlerindedir.

Muhammed b. Halef b. el-Merzebân (ö.309/921), **el-Hâvî fî Ulûmi'l-Kur'an**, Ebû Bekir Muhammed b. el-Kâsım el-Enbârî (ö.328/939), **Ulûmu'l-Kur'an** adlı eser telif etmiştir. Ebû Bekir es-Sicistânî (ö.330/941) **Garibu'l-Kur'an** konularında, Muhammed b. Ali el-Üdfüvî (ö.388/949), **el-İstiğnâu fî Ulûmi'l-Kur'an** adında bir eser telif etmiştir. Bunlar da, hicrî dördüncü asır âlimlerindedir.

Bundan sonra da telif çalışmaları devam etmiştir. Ebû Bekir el-Bâkılânî (ö.403/1012), **İ'câzu'l-Kur'an** ve Ali b. İbrahim İbn Saîd el-Hûfî (ö.430/1038), **İ'râbu'l-Kur'an**, el-Mâverdî (ö.450/1058), **Emsâlü'l-Kur'an**, el-İzz b. Abdi's-Selâm (ö.660/1261), **Mecâzu'l-Kur'an**, Alemüddin es-Şehâvî (ö.643/1245), **İlmü'l-Kırâât** ve İbnü'l-Kayyim (ö.751/1350), **Aksâmu'l-Kur'an** konularında eser telif ettiler. Bu eserlerde her müellif, Kur'an ilimlerinden bir çeşidini, Kur'an'la ilgili konulardan birini inceler.

Bütün bu konuların veya çoğunluğunun bir tek eserde toplanmasına gelince, eş-Şeyh Muhammed Abdülazîm ez-Zürkânî, **Menâhilü'l-İrfân fî Ulûmi'l-Kur'an** adlı eserinde bunu anlatmaktadır¹¹. O, Dârü'l-Kütübü'l-Mısriyye'de Ali b. İbrahim İbn Saîd el-Hûfî'nin **el-Burhân fî Ulûmi'l-Kur'an** adındaki yazma eserini 30 cild halinde elde etmiştir. Onun 15 cildi

11- Bkz., Muhammed Abdülazîm ez-Zürkânî, **Menâhilü'l-İrfân fî Ulûmi'l-Kur'an**, I, 27 vd.

tertipsiz ve karışık olarak bulunuyordu. Burada müellif Kur'an âyetlerini Mushaf tertibiyle ele alıyor, her konuya ayrı bir ad vererek, Kur'an ilimlerinden hangisine giriyorsa, o konu hakkında konuşuyor ve *el-Kavlü fî Kavlihî Teâlâ azze ve celle* ifadesiyle, âyete genel bir başlık koyarak, ilgili âyeti zikreliyordu. Sonra bu başlığın altına *el-kavlü fi'l-İ'râb* alt başlığını koyuyor ve âyetin lügat ve nahiv yönünü anlatıyordu. Sonra *el-kavlü fi'l-ma'nâ ve't-tefsîr* başlığı ile âyetleri rivayet ve dirayet metodu ile açıklıyordu. *el-kavlü fi'l-vakf ve't-temâm* başlığı altında vakfın caiz olup, olmadığını belirtiyordu. Kıraatleri ayrı bir başlık altında inceliyor ve buna *el-kavlü fi'l-kırâât* adını veriyordu. Yeri geldiğinde âyetten alınan hükümleri de anlatmaktan geri durmuyordu.

Biraz önce anlatılan özel metoduyla el-Hûfî, Kur'an ilimlerini tedvin eden ilk kişi olarak gösterilir. Onu, İbnü'l-Cevzî (ö.597/1200) **Fünûnü'l-Efnân fî Acâibi Ulûmi'l-Kur'an** adlı eseriyle onu takip etmiştir. Bedreddin ez-Zerkeşî (ö.794/1392), **el-Burhân fî Ulûmi'l-Kur'an** adını verdiği yeterli içerikte bir kitap telif etmiştir. Sonra Celâlüddin el-Bulkinî (ö.824/1421), **Mevâkıu'l-Ulûm min Mevâkii'n-Nücûm** adlı kitabında ona bazı ilâvelerde bulunmuştur. Daha sonra Celâlüddin es-Suyûtî (ö. 911/1505) meşhûr **el-İtkân fî Ulumi'l-Kur'an** adlı eserini telif etmiştir¹².

Çağımızda telif konusunda Kur'an ilimlerinin nâsîbi, diğer ilimlerden daha az olmamıştır. İslamî fikir hareketinin mensupları, doğru bir yönelişle, Kur'anî konuları asrın uslûbuyla incelemeye yönelmişlerdir. Örneğin, Mustafa Sâdık er-Râfî'nin **İ'câzu'l-Kur'an**'ı Şehid Seyyid Kutub'un, **et-Tasvîru'l-Fenniyyu fi'l-Kur'an** ve **Meşâhidü'l-Kıyâmeti fi'l-Kur'an**/Kur'an'da Kıyamet Sahneleri adlı kitapları, Şeyh Muhammed Mustafa el-Merâğî'nin Kur'an Tercümesi ve Muhibbuddin el-Hatîb'in bu eser hakkındaki incelemesi, Mustafa Sabri'nin **Mes'eletü Tercümeti'l-Kur'an**'ı, Dr. Muhammed Abdullah Draz'ın **en-Nebeu'l-Azim**'i, Muhammed Cemaluddin el-Kâsımî'nin **Mukaddimetü't-Tefsîr** ve **Mehâsinü't-Te'vil** adlı kitapları, Şeyh Tahir el-Cezâirî'nin **et-Tibyân fî Ulûmi'l-Kur'an** adını verdiği bir eser telif etmiştir.

Şeyh Muhammed Ali Selâme, **Menhecü'l-Furkân fî Ulumi'l-Kur'an** adındaki kitabını telif etmişti. Burada o, Mısır'da Usulu'd-Din Fakültesinde Davet ve İrşad uzmanlığı alanında anlatmış olduğu konuları incelemektedir. Onu Şeyh Muhammed Abdülazîm ez-Zürkânî takip etmiş ve **Menâhilü'l-İrfân fî Ulûmi'l-Kur'an** adındaki eserini yazmıştır. Daha sonra Şeyh Ahmed Ali, **Müzekkeretü Ulûmi'l-Kur'an** adlı eserini

12- Mütercimlerin ek bilgileri (M) kısaltması ile verilecektir. Suyûtî'nin bu eseri, **Kur'an İlimleri Ansiklopedisi** adıyla Sakıp Yıldız ve Hüseyin Avni Çelik tarafından iki cild olarak Türkçe'ye çevirilmiştir, İstanbul 1987 (M).

fakülteadaki Davet ve İrşad Bölümü öğrencilerine bırakmıştır. Son olarak Dr. Subhi Sâlih'in **Mebâhîs fî Ulûmi'l-Kur'an**¹³ adlı eseri ve Üstaz Ahmed Muhammed Cemal'in **Ebhâsûn alâ Mâidetî'l-Kur'an** adlı eseri çıkmıştır.

Bütün bu araştırmalar, Kur'an ilimleri diye bilinmektedir. **Ulûmu'l-Kur'an** adı da bu ilme alem olmuştur. **Ulûm** kelimesi, **İlm**'in çoğuludur. İlim ise, fehim ve idrak/ anlama ve farkına varma demektir. Sonra ilmî bir şekilde kayıt altına alınmış çeşitli konular anlamında kullanılmaya başlamıştır.

Ulûmu'l-Kur'an ile; esbâbu'n-nüzûlü bilme, Kur'an'ın cem' ve tertîbi, Mekkî ve Medenî'yi bilme, nâsîh ve mensûh, muhkem ve müteşâbih ve bunun dışında Kur'an'la ilgili konuları inceleyen bilimler kastedilmektedir. Bu ilme, **Tefsir Usûlü** adı da verilmiştir. Çünkü bu ilim, Kur'an tefsirinde bir müfessirinin bilmesi gereken konuları incelemektedir.¹⁴

KUR'AN

Allah, insana olan iyiliklerinden biri olarak, onu hayatta yalnız başına bırakmamış, ona selim bir fitrat vermek suretiyle, onun doğru yolu bulmasını istemiştir. Bu selim fitrat onu hayra sevketmiş, iyilik yollarını göstermiştir. O, bununla da yetinmeyerek çeşitli zaman aralıklarında, onun bir mazeret ileri sürememesi için, Allah'tan bir kitap alıp, onu yalnızca Allah'a kulluk etmeye çağıran, müjdeleyen ve uyarıcı bir peygamber göndermiştir:

"Müjdeleyici ve uyarıcı olarak peygamberler gönderdik ki, insanların peygamberlenden sonra, Allah'a karşı bir bahaneleri olmasın" ¹⁵.

İnsanlık gelişmesini ve fikrî yükselişini sürdürürken, vahiy de buna uygun bir biçimde ona yeniden gelmiş ve her peygamber kavminin içinde ortaya çıkan problemleri bununla çözmüştür. Bu durum, insanlık olgunlaşmaya kadar devam etmiştir. Allah, Hz. Muhammed'in peygamberliğinin bütün varlığı aydınlatmasını dilemiş ve onu peygamberlerin arkası kesildiğinde göndermiştir¹⁶. Allah onu, genel kalıcı şeriatıyla geçmiş peygamber kardeşlerinin yüksek köşkünü/kurduğu binayı ve ona indirdiği kitabı Kur'an-ı Kerim ile tamamlamak amacıyla göndermiştir. Hz. Peygamber, bu konuyu şöyle açıklamaktadır:

13- Bu eser, M. Said Şimşek tarafından **Kur'an İlimleri** adıyla dilimize kazandırılmıştır, Konya, ts. (M).

14- Bu ilme alem olması ve izâfî bir terkip olması yönüyle **Ulûmu'l-Kur'an** lafzının genel tarifıyla, tarihi seyrini arz etmekle yetindik (müellif).

15- 4. Nisâ, 165.

16- Bkz., 5. Mâide, 19.

"Benim ve benden önceki peygamberlerin durumu; bir ev yapıp, köşesindeki bir kerpiğin dışında, onun tamamını sağlamlaştırıp güzelleştiren bir adama benzemektedir. İnsanlar, bu evi gezip beğeniyorlar ve keşke şu kerpiğin yeri de boş olmasaydı, diyorlardı. İşte ben, bu eksikliği tamamlayan, evin köşesindeki kerpiç konumundayım ve peygamberlerin sonuncusuyum "17.

Kur'an, Allah'ın bütün insanlığa olan mesajıdır. Kitap ve Sünnette de bunu gösteren pekçok nass bulunmaktadır:

"(Yâ Muhammed) de ki: "Ey insanlar ben, sizin hepinize gönderilmiş olan Allah'ın Elçi'siyim" 18; "Dünyaları uyarmak üzere Kulu Muhammed'e hakkı bütülden ayırdeden Furkân'ı (Kur'an'ı) indiren Allah yücelerin yücesidir"19, "Her peygamber belirli bir millete gönderilmiştir. Ben ise, bütün insanlığa gönderildim"20. Ondandan sonra bir mesaj gelmeyecektir: "Muhammed içinizden herhangi bir adamın babası değil, O Allah'ın elçisi ve Peygamberlerin sonuncusudur"21.

Kur'an-ı Kerim'in, Semâvî Dinlerin ilk asılları üzere, insan hayatının bütün ihtiyaçlarını karşılamak üzere gelmesinde şaşılacak bir şey yoktur:

"Allah, Nûh'a tavsiye ettiği şeyleri size de din kılmıştır. Ey Muhammed! Sana vahyettiğimiz gibi, İbrâhîm'e, Mûsâ'ya ve İsâ'ya da buyurduk ki: "Dine bağlı kalın, onda ayrılığa düşmeyin"22. "

Hz. Peygamber, Kur'an ile Arab'a meydan okumuştur. Kur'an, onların dili üzere indiği ve kendileri de fesâhat ve beyân sahibi oldukları halde onlar, onun bir benzerini yahut onun gibi on sûre veya bir sûre getirmekten âciz kaldılar. Böylece Kur'an'ın i'câzı ve onun i'caziyla da risalet sabit olmuş oldu.

Allah, Kur'an'ın değiştirme ve bozma olmaksızın mütevâtîr naklini ve ezberlenmesini farz kılmıştır. Allah, Kur'an'ı indiren Cebrâil (a.s.)'in niteliklerini: "O'nu Emîn Ruh (Cebrâil) indirmiştir"23 âyetiyle, Kur'an'ın kendisine indirildiği Rasûl'ün vasıflarını da: "Bu Kur'an, arşın sahibi katında değerli, güçlü, sözü dinlenen ve güvenilen şerefli bir elçinin getirdiği sözdür. Arkadaşınız (Muhammed) asla deli değildir. Andolsun ki o O'nu (Cebrail'i) apaçık ufukta görmüştür. O (Peygamber), görülmeyenler

17- Buhârî, Menâkıb, 18; Müslim, Fedâil, 20.

18- 7. A'râf, 158.

19- 25. Furkân, 1.

20- Sahîhain'daki: "Bana benden önce hiç kimseye verilmeyen beş şey verildi..." hadisinin bir bölümüdür (bkz. Buhârî, Teyemmüm, 1; Müslim, Mesâcid, 37).

21- 33 Ahzâb, 40.

22- 42. Şûrâ, 13.

23- 26. Şuarâ, 193.

hakkında söylediklerinden ötürü töhmet altında tutulamaz"²⁴ ve Kur'an'ın niteliklerini de: "Doğrusu bu Kitab, sadece arınmış olanların dokunabileceği saklı bir Kitab'tır",²⁵ biçiminde açıklamıştır.

Bu üstün kılıcı özellik, önceden gönderilmiş diğer kitaplar için sözkonusu değildir. Çünkü onlar, belirli bir zaman aralığında geçerli olmak üzere gönderilmiştir. Allah: "Doğrusu Kitab'ı Biz indirdik, onun koruyucusu elbette Biziz"²⁶ derken, bu gerçeği doğrulamaktadır.

Kur'an'ın mesajı, insandan cinne geçmiştir:

"Ey Muhammed! Kur'an'ı dinleyecek cinlerden bir takımını sana yöneltmiştik. Onlar Kur'an'ı dinlemeye hazır olunca birbirlerine 'susun' dediler. Kur'an'ın okunması bitince, herbiri birer uyarıcı olarak milletlerine dönerek şöyle dediler: Ey milletimiz! Doğrusu biz, Musa'dan sonra indirilen, kendinden öncekileri doğrulayan, gerçeği ve doğru yolu gösteren bir kitab dinledik. Ey milletimiz! Allah'a çağıran (Muhammed)'e uyun ve O'na inanın da Allah da sizin günahlarınızı bağışlasın"²⁷.

Bu özellikleriyle Kur'an, hayatın çeşitli alanlarında insanlığın karşılaştığı; psikolojik, aklî, bedenî, toplumsal, iktisâdî ve siyâsî problemleri en etkili bir biçimde çözmektedir. Çünkü onu, hikmet sahibi, her türlü övgüye layık olan indirmiştir. O, genel ilkeler çerçevesinde, her problem için gerekli olan iyileştirici bir yöntem ortaya koymaktadır.

İnsanlık, bu yolu izleyerek şekillenir, her çağın gerektirdiği şeylerde bu ilkeleri esas alır ve bununla her zaman ve mekanın otoritesini elinde tutmuş olur. Çünkü bu, ebedilik dinidir. XIV. asırda İslam Davetçisi *Hasan el-Bennâ'* nın bu konuda söylemiş olduğu söz ne kadar güzeldir:

"İslam kapsamlı bir düzen olup, hayatın bütün yönlerini içine alır. Bu nedenle o; bir devlet ve vatandır yahut bir hükümet ve ümmettir. O, bir halk ve kuvvettir yahut bir rahmet ve adalettir. O, bir kültür ve yasadır veya bir ilim ve hükümdür. O, bir madde ve servettir yahut bir kazanç ve zenginliktir. O, bir cihad ve çağrıdır veya o eşit düzeyde doğru bir akîde ve sahih bir ibadet olduğu gibi bir ordu ve bir fikirdir"²⁸.

Bugün insanlık, kendi iç bünyesinde sıkıntı çekmekte ve sistemleri içinde rahatsızlık duymaktadır, ahlakları yıkılmaya yüz tutmuştur. Onu, içine düştüğü girdaptan ancak Kur'an kurtarabilecektir:

"Kim benim hidayetime uyarsa, yoldan şapmayacak ve bedbaht olmayacaktır. Ama kim Beni anmaktan yüz çevirirse, bilsin ki onun sıkıntılı bir hayatı olacak ve Biz onu kıyamet günü

24- 81. Tekvîr, 19-24.

25- 56. Vâkıa, 77-79.

26- 15. Hicr 9.

27- 46. Ahkâf, 29-31.

28- Hasan el-Bennâ, Risâletü't-Teâfîm adlı eserden (Mennâu'l-Kattân, Mebâhis, s. 19).

kör olarak kaldıracamız"²⁹.

Düzenler ve diğer prensiplerin zifirî karanlıklarının ortasına kandili taşıyacak olan da yalnızca müslümanlardır. Bu nedenle onlar, önlerindeki her batıl, boş şeyi yoketmeye ve şaşkınlık içinde bocalayan insanlığı Kur'an-ı Kerim'e götürmeye yönelmişlerdir. Öyle ki onlar, kurtuluş vâdisinin kıyısına varıncaya kadar, insanlığın elini tutmuşlardır. Geçmişte onlar için otorite kaynağı Kur'an olduğu gibi, içinde yaşanılan zaman da böyle olmaya devam edecektir.

KUR'AN'IN TARİFİ

Ka-ra-e: bir araya getirmek ve birbirine eklemek; **kırâet:** tertilde harfleri ve kelimeleri birbirine katmak anlamına gelmektedir³⁰. "Kur'an" aslen "kıraat" gibidir. "Ka-ra-e" nin mastarı, "kıraat" ve "Kur'an" 'dır. Allah Teâlâ: "Kuşkusuz Onu (gögüsünde) toplamak ve okutmak bize âittir. Öyleyse biz onu okuduğunuz vakit, onun okunuşunu takip et"³¹. Burada **Kur'an** sözcüğü, **kırâet** anlamındadır. "Kur'an", "şükran" ve "ğufrân" gibi "fu'lân" vezninde bir mastardır. Sen: "*kara'tuhü kar'en ve kırâeten ve kur'ânen*" dersin. Bunların hepsi de aynı anlamdadır. Bu mastar, **makrû'** şeklinde, ism-i mef'ûl anlamını içermektedir³².

Kur'an ismi, Hz.Muhammed'e (s.a.v) indirilen kitaba âit kılınmış ve bu nedenle, onun için özel bir isim durumuna gelmiştir. Lafzî ortaklık ile Kur'an'ın tamamına ve onun âyetlerinden herbirine bu ad verilir. Sen, Kur'an'dan bir âyet okuyan bir kimseyi işittiğinde: "*O, Kur'an okuyor*" demen doğru olur: "Kur'an okunduğu zaman onu dinleyin ve susun"³³.

Bazı âlimler, Allah'ın kitapları arasından, onun kitaplarının özünü, belki de bütün ilimlerin özünü biraraya topladığı için bu kitaba Kur'an adının verildiğini söylemişlerdir. Nitekim Allah'ın şu sözleri de buna işaret etmektedir: "*Kitab'ı sana herşey için bir açıklama olarak indirdik*"³⁴, "*Kitab'ta hiçbir şeyi eksik bırakmadık*"³⁵.

29- 20. Tâhâ, 123-124.

30- Ebû İshâk ez-Zeccâc'a (ö. 311/923) göre, Kur'an'a, "fu'lân" vezninde ve hemzelidir (Berruddîn ez-Zerkeşi, **el-Burhân fi Ulûmi'l-Kur'an**, Mısır 1957, I, 278), (M).

31- 75. Kıyâme, 17-18.

32- Ebu'l-Hasan Ali b. Hazm el-Lihyânî (ö. 215/830) bu görüştedir (İbn Manzûr, **Lisânu'l-Arab**, Beyrut, 1155, I, 129); Arapça'da, masdarların mef'ûl anlamında kullanılışı yaygındır (Râgıb el-İsfahânî, **Müfredât**, Beyrut 1962, s. 669), (M).

33- 7. A'râf, 204.

34- 16. Nahl, 89.

35- 6. En'âm, 38.

Bazıları da, kök bakımından Kur'an lafzının *hemzesiz* olduğu görüşündedirler. Bu, ya Hz.Peygamber'e inen kelama, mürtecel; hemzesiz ve "elif-lâm" ile muarref bir biçimde alem olarak verilmiştir ve "*ka-ra-e*" kökünden türemiştir³⁶. Ya da birşeyi birşeye yaklaştırmak anlamında olan "*ka-ra-ne*" sözcüğünden türemiştir³⁷. Yahut da "*karâin*" kelimesinden türemiştir. Çünkü onun âyetleri birbirine benzemektedir. "*karâin*" deki "*nûn*" aslî harfdir³⁸. Bu, tercih edilen bir görüştür. Doğru olan ise, birinci görüştür.

Kur'an-ı Kerim'i cinsleri, bölümleri ve özellikleri içine alan mantıkî tanımlarla sınırlandırmak zordur. Çünkü onun tarifi, gerçek bir sınırdır. Onun gerçek sınırı ise, onu zihinde bilinen bir biçimde yahut mushafta yazılı, lisan ile okunmuş biçimiyle, kendisine bizzat işaret ettiği şey gibi, hissen

-
- 36- Bu, İmam Muhammed İbn İdris eş-Şâfiî'nin (ö. 204/819) görüşüdür. "Kur'an" sözcüğü, eğer "ka-ra-e" 'den türemiş olsaydı, o zaman her okunan şeyin Kur'an olması gerekirdi. Oysa "Kur'an" lafzı Tevrât ve İncil gibi, Hz.Peygamber'e indirilen kelâmın ismidir (Celâddin es-Suyûtî, *el-İtkân fi Ulûmi'l-Kur'an*, Mısır 1368, I, 52), (M).
- 37- Bu görüşü, Ebû'l-Hasan el-Eş'arî (ö. 324/936) savunmakta ve Ebû Bekr b. Mücâhid (ö. 324/936) ve Ebû Amr b. el-Alâ'nın (ö. 154/771) da, "Kur'an" sözcüğünü hemzelemediğini belirtmektedir (Suyûtî, I, 52; Bedruddin ez-Zerkeşî, I, 278), (M).
- 38- Bu, Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Ziyâd el-Ferrâ'nın (ö. 207/822) görüşüdür. Çünkü Kur'an'ın âyetleri birbirine benzemekte ve bazıları bazısına karine olmaktadır (Suyûtî, I, 52).Avrupalı müsteşriklerin Kur'an kelimesinin menşci hakkındaki görüşleri ise, daha farklıdır. Onlar, Arapların, kuzeydeki komşuları sâmi kavimlerden, yazı sanatıyla birlikte, kitap ve yazı manalarına gelen kelimeleri aldıklarını, Kur'an ve daha pekçok kelimenin de yabancı asıllı olduğunu söylemektedirler (bkz. Krenkou, "*Kitâb*", İ. A., VI, 829). R. Blachère de, "yazı yabancıardan alındığı gibi, bu işte kullanılan malzeme isimleri de yabancıdır. Örneğin "kalem" sözcüğünün aslı, Yunanca'da "kalamos" veya Süryânîce "kalûmâ"dır. Arapça'daki "kırtâs" sözcüğü de, Yunaca "khartes", Süryânîce'deki "kartîsâ" dan gelmektedir.Aynı şekilde "levh" sözü, Hurûc'daki "loh" dan, "Kitâb" da muhtemelen arâmîce'deki "ketâbâ" dan gelmektedir (R. Blachère, *Introduction au Coran*, Paris, s. 5). G. Bergstraesser arâmî, habeş ve fârisî dillerinin Arapçaya yaptığı tesir inkar edilemez. Çünkü bu diller, o zamanki medenî milletlerin dilleri olup, onlar Araplara da komşu idi, demektedir. (Subhi Salih, *Mebâhis fi Ulûmi'l-Kur'an*, Beyrut 1965, s. 20). Bu fikre sahip olan müsteşrikler, "Kur'an" ın türemiş olduğu "Ka-ra-e" nin bile Arapça olmadığını söylemek istemişlerdir. Schwally, Welhausen ve Horovitz, Kur'an kelimesinin Süryânîce veya İbrânîce "Keryânî", "Kiryânî" sözcüklerinden türemiş olabileceğini ileri sürmektedir (İ.A.VI, 995) Müslüman âlimler bu görüşe iltifat etmemişlerdir. Araplar, ârâmî asıllı "ka-ra-e" lafzını "te-lâ" manasında kullanmaları mümkünse de, müslümanların bu kelime ile Allah'ın kitabını tesmiye etmeleri, bu kelimelerin araplaşmış olduğuna kafî gelir. En doğru hareket, bu manayı "karae" fiili ve müştaklarının 75 defa kullandığı Kur'an-ı Kerim'in kendi dilinde aramak olsa gerektir. (İsmail Cerrahoğlu, *Tefsir Usûlu*, Ankara 1989, s.32-33); Bu konuda daha fazla bilgi için bkz. ez-Zürkânî, I, 14-15, (M).

algılayarak hazır hale getirmektir. Bu durumda sen, Kur'an, şu iki kapak arasındaki şeydir, yahut "Bismillâhirrahmânirrahîm", el-hamdü li'llâhi rabbi'l-âlemîn" den "mine'l-cinneti ve'n-nâs" sözüne kadardır, dersin.

Alimler Kur'an'ın, manasını belirten ve onu başkasından ayıran bir tarifini zikrederler ve onu şöyle tanımlarlar: Hz. Muhammed (s.a.v) indirilen (münezzel) tilâvetiyle taabbüd olunan Allah kelâmıdır. Burada "**kelam**" sözü, tarif içinde cins anlamda olup, her kelamı içine alır. Onun "**Allah**" lafzına izafesi, onu başkasının; insan, cin ve meleklerin sözü olmaktan çıkarır. "**Münezzel**" sözcüğü de onu, Allah'ın kendisi için seçtiği kelamının dışına çıkarır³⁹: "*De ki: Rabbimin sözlerini yazmak için denizler mürekkep olsa ve buna ilaveten bir o kadar da biz katsak, Rabbimin sözleri bitmeden önce, deniz tükenecektir*" ⁴⁰, "*Yeryüzündeki ağaçlar kalem olsa, arkasından yedi deniz katılarak (mürekkep olsa) yine Allah'ın sözleri (yazmakla) tükenmez*"⁴¹.

İndirilişin, Hz. Muhammed'e (s.a.v) olmakla kayıtlı olması da; onu, Tevrât, İncil ve bunların dışındakiler gibi, ondan önceki peygamberlere indirilenlerin dışında bırakır.

"*Tilâvetiyle taabud olunması*" ise, onu âhâd kıraatların ve kutsî hadislerin, biz herne kadar bunların hafızlarıyla birlikte Allah katında indirildiğini söylesek de, dışına çıkarır. Çünkü onun tilâveti ile ibadet etme, namaz ve onun dışında ibâdet yönüyle, kıraatini emretmedir. Ahâd kıraat ve kutsî hadisler ise, bunun gibi değildir⁴².

39- Münezzeli/indirilmiş kaydı ile; Allah'ın yalnız kendi bildiği, insanlardan birine indirmeleri için değil de, amel etmeleri için meleklerine telkin ettiği İlâhî kelâmı konu dışı bırakılır (M. Abdullah Draz, **en-Nebeü'l-Azîm**, 8-9; Bu eser, Suat yıldırım tarafından **En Mühim Mesaj Kur'an** adıyla Türkçemize kazandırılmıştır, Ankara 1985), (M).

40- 18. Kehf, 109.

41- 31. Lokmân, 27.

42- Kur'an'ın diğer tarifleri: a. Hz.Muhammed'e vahiy yoluyla indirilmiş, mushaflarda yazılmış, tevâtürle nakledilmiş, tilâvetiyle ibâdet olunan mu'ciz kelamdır (ez-Zürkânî, I, 7) b. Fâtiâhâ sûresinden Nâs sûresinin sonuna kadar, Hz.Muhammed'e indirilmiş, kendine has özellikleri taşıyan seçkin lafızlardır (Zürkânî, I, 10), c. Hz.Peygamber'e gelen vahiyleri içinde bulunduran mukaddes bir kitaptır. Müttekellimler ve usulcüler arasında Kur'an'ı tanımlama bakımından bazı görüş ayrılıkları ortaya çıksa da, İslâm âlimlerinin tamamı, Kur'an'ın Allah kelâmı oluşunda müttefiktir ve bu konuda hiçbir kuşku sözkonusu değildir (Cerrahoğlu, 34), (M).

KUR'AN'IN İSİMLERİ VE SIFATLARI

Allah, Kur'an'a birçok isim koymuştur:

el-Kur'an: "Kuşkusuz ki, bu Kur'an, en doğru yola⁴³ iletir"⁴⁴.

el Kitâb: "Andolsun, size içinde sizin için öğüt bulunan⁴⁵ Kitâb'ı indirdik"⁴⁶.

el-Furkân: "Bütün insanlığa bir uyarı olsun diye kuluna, Furkân'ı, hakkı bâtıldan ayırıcı bir ölçüyü⁴⁷ indiren Allah ve yücedir"⁴⁸.

ez-Zikr: "Kimsenin kuşkusu olmasın ki, Zikr'i⁴⁹ Biz indirdik, yine kimsenin kuşkusu olmasın ki, onu Biz koruyacağız"⁵⁰.

et-Tenzîl: "Kuşkusuz o (Kur'an), âlemlerin Rabbinin indirmesi "tenzil"⁵¹ dir"⁵².

Bunların dışında Kur'an'da, onun kendisi için verdiği başka isimlendirmeler de bulunmaktadır⁵³.

43- Ahlâkî düzgünlüğe, inceliğe ve insanın bireysel ve toplumsal yararına uygun, bunlarla uyumlu olan yola iletir (Muhammed Esed, **Kur'an Mesajı Meal-Tefsir**, çev. Cahit Koytak, Ahmet Ertürk, Ankara, 1996, II, 561, 10 no'lu not), (M).

44- 17. İsrâ, 9.

45- Buradaki "zikrukum" ifadesi; "akılda tutmanız gereken şey" diye de tercüme edilebilmektedir. Buna göre Kitap, akılda tutulması gereken herşeyi kapsayan ilâhî bir mesaj olmaktadır (bkz. Esed, II, 647, 13 no'lu not), (M).

46- 21. Enbiyâ, 10.

47- Müfessirlerin çoğu, el-Furkân terimine bu anlamı vermektedir. Terim, bu anlam akışı içinde hem Kur'an'a hem de umumî olarak vahiy olgusuna işaret etmek üzere kullanılmaktadır (Esed, II, 726, 1 no'lu not), (M).

48- 25. Furkân, 1.

49- Zikr; hatırlatıcı, hatırlama, birşeyin akılda tutulması anlamlarının yanında kişinin kendisiyle anıldığı, hatırlandığı, yani övüldüğü şey, başka bir deyişle şöret, nam, ün ve bu çerçevede onur, şeref, itibar anlamlarına da gelmektedir. Buna göre, Kur'an'da vaz'edilen manevî ve toplumsal vecibelerle uymakla insanın 'azanacağı onur ve mutluluğa ilişkin dolaylı bir imâ da taşımaktadır (Esed, II, 647, 13 no'lu not), (M).

50- 15. Hicr, 9.

51- M. "Nezzele" fiil formu; her zaman yöntemde, adım adım/yavaş yavaş anlamında bir tedricilik nüansı taşımaktadır (Esed, II, 726, 1 no'lu not); Tenzîl; Kur'an'ın Hz.Muhammed'e yaklaşık 23 senede bölüm bölüm/müneccemen indirilmesini de ifade etmektedir (bkz. M. Zeki Duman, **Nüzulünden Günümüze Kur'an ve Müslümanlar**, Ankara 1996, s. 53), (M).

52- 26. Şuarâ, 192.

53- Kur'an'ın isimlerinden biri de "el-Mesânî" dir. Onda hikmetler, kıssalar ve mev'izeler tekrar edildiği için el-Mesânî lafızıyla tesmiye edilmiştir. Bu lafız Kur'an'da iki defa geçmektedir (39.Zümer, 23; 15.Hicr, 87). Bu kelime, Kur'an'ın bütününe ifade

Onun isimlerinden en çok kullanılanı; **Kur'an** ve **Kitâb**'tır. Dr. Abdullah Draz bu konuda şöyle demiştir: "Onun Kur'an diye isimlendirilmesinde, lisanlar ile okunmuş olması durumu dikkate alınmıştır. Nitekim onun Kitab diye isimlendirilmesinde de, kalemlerle yazılmış olması gözetilmiştir. Bu iki adlandırma da, birşeyi üzerinde bulunduğu mana ile isimlendirme kabilindedir. Onu bu iki isimle isimlendirmede, onu bir yerde değil, iki yerde korumaya önem verme konusuna işaret vardır. Bununla onlardan biri yanılırsa diğerinin ona hatırlatması için, onun hem göğüslerde(hâfızalarda), hem de satırlarda birlikte korunmasının gerekliliğini vurgulamak istiyorum.

Biz, ilk defa ortaya konulduğu biçimiyle nesilden nesile aktarılan, sahabenin üzerinde ittifak ettiği yazım biçimine uygunluğunu anlayıncaya kadar, bir hâfızın hıfzına güvenemeyiz. Aynı şekilde sahih senedlerle mütevâtir olarak hâfızın zihnindekine uygunluğunu anlayıncaya kadar da, bir kâtibin kitâbetine güvenemeyiz.

Allah'ın, Peygamber'in yolunu izleyen Muhammed ümmetinin gönüllerine yerleştirdiği bu içiçe girmiş önem verme duygusu/çifte kontrol sistemi sayesinde Kur'an, sağlam bir yerde korunmuş; "*Kimsenin kuşkusu olmasın ki, Zikr'i Biz indirdik ve yine kimsenin kuşkusu olmasın ki, onu Biz koruyacağız*"⁵⁴ sözleri doğrultusunda da onu korumayı yüklenen Allah'ın sözü gerçekleşmiştir. Onun başına bozulma, değişme ve sened kopukluğu şeklinde geçmiş kitapların başına gelen şeyler gelmemiştir⁵⁵.

Draz, bu bozulmanın sırrını, diğer semâvî kitapların süresiz değil belli bir vakit için getirilmesi, Kur'an'ın ise, kendinden önceki kitapları doğrulayıcı ve onlar üzerine gözetleyici olarak getirilmesi şeklinde açıklamıştır. Buna göre Kur'an, o kitaplardaki değişmez gerçeklikleri içinde topladığı gibi, buna ek olarak, Allah'ın dilediği fazlalıkları da ihtiva etmektedir. Böylece kitapların hiçbirisi onun yerine geçmeksizin, Kur'an onların yerini tutar. Allah onun, kıyamet saatine kadar bir delil olarak kalmasına hükmetmiştir. Allah bir işe hükmedince de, onun sebeplerini kolaylaştırır. O hakimdir, âlimdir. Draz'ın bu açıklamalarını yerinde ve güzel değerlendirme olarak görmekteyiz.

etmekte, hadiste ise bununla Fatiha sûresi kastedilmektedir (Buhârî, Sahîh, VI, 21). Bir yoruma göre de, Kur'an'ın ilk yedi uzun sûresine de bu ad verilmektedir. Kur'an'ın diğer isimleri de şöyledir: Kelâm, Nûr, Hüdâ, Rahmet, Şifâ, Mev'ize, Hikmet, Müheymin, Hablullah, Ahsenü'l-Hadîs, Fasl, Kayyim, Rûh, Vahy, Beyân, Hakk, Urvetu'l-Vuskâ, Tezkire, Adl, Sıdk, Büşrâ, Kasas, Belâğ, Mecîd, Azîz, Beşîr... (Cerrahoğlu, 36), (M).

54- 15.Hicr, 9.

55- Draz, en-Nebeu'l-Azîm, s. 5-6.

Allah, Kur'an'ı birçok sıfatlarla nitelemiştir. Bunlardan bazıları şu şekildedir:

Nûr: "Ey insanlar. Kuşkusuz size Rabbiniz'den kesin bir delil geldi ve size apaçık bir nur indirdik"⁵⁶.

Hüdâ, Şifâ, Rahmet ve Mev'ıza: "Ey insanlar! Size Rabbinizden bir öğüt, gönüllerdekine bir şifâ, müminler için bir hidâyet ve rahmet gelmiştir"⁵⁷.

Mübârek: "Bu (Kur'an), sana indirdiğimiz, kendinden öncekileri doğrulayıcı mübârek bir kitaptır"⁵⁸.

Mübîn: "Gerçekten size Allah'tan bir nur, apaçık bir kitap geldi"⁵⁹.

Büşrâ: "Önüdekileri (önce gelen kitapları) doğrulayıcı, mü'minler için de bir yol gösterici ve müjdecidir"⁶⁰.

Azîz: "Kendilerine Zikr (Kur'an) geldiğinde onu inkar edenler (şüphesiz bunun sonucuna kattanacaklardır). Çünkü o, azîz bir kitaptır"⁶¹.

Mecîd: "Yok yok, hayır! Bu şerefli bir Kur'an'dır"⁶².

Beşîr, Nezîr: "(Bu), bilen bir kavim için, âyetleri Arapça okunarak açıklanmış bir kitaptır. Müjdeleyici ve uyarıcıdır"⁶³.

Her isimlendirme yahut nitelendirme, Kur'an'ın taşıdığı manalardan birisine göre yapılmaktadır.

Kur'an, Hadîs-i Kutsî ve Hadîs-i Nebevî Arasındaki Fark

Kur'an'ın tarifi daha önce yapıldı. Hadîs-i kutsî ve hadîs-i nebevî arasındaki farkı belirtmek için aşağıda her ikisinin de tanımını yapacağız:

Nebevî Hadis

Sözlükte, "hadis" sözcüğü, "kadîm" in zıddıdır. Bununla konuşulan her söz kastedilir. İnsan, işitme yahut uyanıklık veya uyku halindeki vahiy biçiminde, bunu tebliğ eder ve nakleder. Bu anlama göre Kur'an hadis adını

56- 4. Nisâ, 174.

57- 10. Yûnus, 57.

58- 6. En'âm, 92.

59- 5. Mâide, 15.

60- 2. Bakara, 97.

61- 41. Fussilet, 41.

62- 85. Burûc, 21.

63- 41. Fussilet, 3-4.

almıştır: "Söz bakımından "hadisen" Allah'tan daha doğru kim vardır"⁶⁴. İnsanın rüyasında görüp anlattığı olaya da bu ad verilmektedir: "Bana (rüyada görülen) olayların yorumunu da öğrettin"⁶⁵.

İstilahta ise hadis, Hz. Peygamber'e nispet edilen söz, fiil, takrir veya sığata denir.

Kavl: Hz. Peygamber'in (s.a.v.): "Ameller niyetlere göredir. Herkes için ancak niyet ettiği şey vardır..."⁶⁶.

Fiil: Hz. Peygamber'in namazın nasıl kılınacağı ashabına öğretirken yaptığı şey gibi. Sonra şöyle dedi: "*Benim namaz kıldığımı gördüğünüz biçimde namaz kılınız*"⁶⁷. Haccın nasıl yapılacağını göstermesi gibi. Hacc konusunda da: "*Hacc ibadetinden yapmanız gereken görevlerinizi benden öğreniniz*"⁶⁸ demiştir.

İkrâr: İster Hz. Peygamberin huzurunda olsun, isterse onun yanında olmayıp sonra ona ulaşmış olsun, onun, sahabeden birinin söylemiş olduğu sözü yahut yapmış olduğu işi bilip bunu onaylaması gibi. Bunun örneklerindedir: "Onun sofrasında keler yenmesi". Rasulullah'dan (s.a.v.) rivayet edildiğine göre; O, bir adamı bir askerî gruba göndermişti. Namaz kılararken arkadaşlarına Kur'an'dan âyetler okuyor ve "Kul hüve'llâhü ehad" âyeti ile de bitiriyordu. O, geri dönünce bu durumu Rasullâh'a anlattılar. O da: Ona sorun, bunu hangi nedenle yapıyor? dedi. Ona sordular ve o da: Çünkü bu, Rahmân'ın sıfatıdır ve ben onu okumayı seviyorum. Bunun üzerine Hz.Peygamber: "*Ona haber veriniz ki, Allah da onu seviyor*"⁶⁹ demiştir.

Sıfat: "*Rasulullah (s.a.v), beşerin sukûnetli yumuşak huylu ve güzel davranışlı olanı, sert, kaba, feryatçı, aşırı ve ayıplayıcı olmayanı idi...*" sözü buna örnektir.

Kutsî Hadis

Sözlükte hadisin ne demek olduğunu anladık. *Kutsî* ise; kutsala nispet etmektir, o da saygıya delâlet eden bir nispettir. Çünkü bu kelimenin kökü sözlükte temizleme ve eksiklikten uzak tutma anlamına gelmektedir. Takdîs, allah'ı her türlü kusurlardan uzak tutmadır. Takdîs/kutsallaştırma; temizleme, takaddüs/mübarek kutlu kılma da; temizlenme anlamındadır. Yüce Allah meleklerinin diliyle şöyle buyurmaktadır; "*Biz seni hamdinle tesbih ve*

64- 4. Nisâ, 87.

65- 12. Yûsuf, 101.

66- Buhârî, Bed'ü'l-Vahy, 1, Menâkıbu'l-Ensâr, 45; Müslim, İmâre, 155.

67- Buhârî, Ezân, 18, 60, Edeb, 27.

68- Müslim, Hudûd, 12; Ebû Dâvûd, Hudûd, 23.

69- Buhârî, Tevhîd, 1; Müslim, Salâtu'l-Müsâfirîn, 263.

takdis edip dururken..."⁷⁰. Yani senin için nefislerimizi temizliyoruz, anlamındadır.

Istılahta hadis-i kutsî: Hz. Peygamber'in Allah'a isnat ettiği şeydir. Yanî Nebî (s.a.v.) onu, Allah'ın kelâmı olarak rivâyet etmektedir. Buna göre Rasul, Allah'ın sözünü, kendi söz kalıbına dökerek rivayet etmektedir. Bir kimse bunu rivayet ettiği zaman, onu Allah'a isnad ederek Rasûllah'tan rivayet etmiş olmaktadır. O, bu nedenle şöyle bir ifade kullanır: "*Rasûlullah (s.a.v) Rabbinden rivâyet ettiği hadiste şöyle der*"; ya da "*Rasûlullah (s.a.v.) dedi: Allah Teâlâ dedi*", yahut "*Allah der*" biçiminde bir ifade kullanır.

Birinci örnek: Ebû Hureyre'den rivayet edildiğine göre; Rasulullah (s.a.v), Rabbinden rivayet ettiği hadiste şöyle demiştir: "Allah'ın eli doludur. Onu hiçbir harcama eksiltmez..."⁷¹.

İkinci örnek: Ebû Hureyre'den (r.a) rivayet edildiğine göre Rasûlullah (s.a.v) şöyle demiştir: Allâh Teâla: "Kulumun beni zannettiği gibiyim. Beni andığı zaman ben onunla beraberim. O, beni içinde anarsa, ben de onu içimde anarım. Eğer beni bir toplum içinde anarsa, ben de onu daha ili bir toplum içinde anarım..."⁷².

Kur'an ve Hadîs-i Kutsî Arasındaki Fark

Kur'an ile hadîs-i kutsî arasında birtakım farklar vardır. Bunların en önemlisi şunlardır:

1- Kur'an-ı Kerim, Allah'ın lafzı ile birlikte Rasûlullah'a vahyettiği kelâmıdır. Onunla Arab'a meydan okumuştur. Onlar, onun benzerini, yahut onun benzeri on sûre ya da onun benzeri bir sûre getirmekten âciz kalmışlardır. Bu meydan okuyuş, sürekli olarak devam etmektedir. O, kıyamete kadar kalıcı olan bir mücizedir.

Hadîs-i kutsî ise, onunla âciz bırakma ve meydan okuma sözkonusu olmamıştır.

2- Kur'an-ı Kerim, yalnızca Allah'a nispet edilir ve bu nedenle de: "Allah Teâlâ dedi", denilir.

Hadîs-i kutsî, daha önce de geçtiği gibi, Allah'a nispet edilerek rivâyet edilmiştir. Bu durumda ona nispet, manayı oluşturma yönüyledir. Bu nedenle: "*Allah Teâlâ dedi*" veya "*Allah Teâlâ diyor*" denilir. Bazan da

70- 2. Bakara, 30.

71- Buhârî, Tefsîru Sûreti41-Hûd, 2, Tevhîd, 19, 22.

72- Buhârî, Tevhîd, 15, 35; Müslim, Tevbe, 1, Zikr, 2.

Rasûlullah'a izafe olunarak rivâyet edilir. Bu durumda nispet, haber verme yönüyle olur. Çünkü Rasulullah bunu Allah'tan haber vermektedir. Bu durumda da. "Rasûlullah (s.a.v) Rabbinden rivayet ettiği hadiste şöyle der", denilir.

3- Kur'an-ı Kerim'in tamamı tevâtüren nakledilmiş olup, subûtu kat'îdir. Hadîs-i kutsilerin çoğunluğu ise, âhâd haberlere dayanmakta olup, subûtu zannîdir. Bazen kutsî hadis sahih, bazan hasen, bazan da zayıf olur.

4- Kur'an-ı Kerîm lafzan ve ma'nen Allah katındadır. Bu nedenle o, lafız ve mana yönüyle bir vahiydir. Hadîs-i kutsî ise, sahih olan görüşe göre; manası Allah'tan, lafzı Rasûlullah'tandır O, lafzan değil, ma'nen vahiydir. Bu nedenle, muhaddislerin çoğunluğuna göre, onun mana ile rivâyeti caizdir.

5- Kur'an-ı Kerim'in tilâveti ile ibadet olunur. Onun kıraatı namazda ortaya çıkar: "*O halde Kur'an'dan kolayınıza geleni okuyun*" ⁷³, Onun kıraatı bir ibadettir. Allah, hadiste belirtildiğine göre buna sevap vermektedir: "*Kim Allah'ın kitabından bir harf okursa ona iyilik/hasene vardır. İyilik ise, on misli iledir. Ben demiyorum "elif-lâm-mim" harftir. Fakat "elif" bir harf, "lâm" bir harf ve "mim" bir harftir*" ⁷⁴.

Hadis-i kutsî ise, namazda okunmaz. Allah, onun okunmasını genel bir sevap olarak tesbit etmiştir. Kur'an okuma konusunda hadiste zikri geçen, herbir harfine on iyilik biçiminde bir sevap, bunun hakkında geçerli değildir.

Hadîs-i Kutsî ve Hadîs-i Nebevî Arasındaki Fark

Nebevî hadis iki kısımdır:

Tevkîfî Kısım: Bu, Hz.Peygamber'in içeriğini vahiyden alıp, insanlara kendi sözüyle açıkladığıdır. Bu kısım, hernekadar içeriği Allah'a nispet edilse de, söz olması bakımından bunun Rasulullah'a nispet edilmesi daha uygundur. Çünkü söz, hernekadar manasını başkasından almış olsa da, ancak onu söyleyene nispet olunur.

Tevfikî Kısım: Bu da, Rasûlullah'ın (s.a.v) kendi anlayışına göre Kur'an'dan çıkarttığı manayı ortaya koymasıdır. Çünkü o, Kur'an'ın açıklayıcısı konumundadır. Ya da bu, onun iyice düşünme ve ictihadla ortaya çıkarttığı kısımdır.

Bu, istinbat ve içtihadla dayalı kısım, doğru olduğu zaman vahiy onu

73- 73. Müzzemmil, 20.

74- Tirmizî İbn Mesud'dan rivâyet etmiş ve hasen-i sahîh hadis demiştir, bkz. Tirmizî, Sevâbu'l-Kur'an, 16.

onaylar. Eğer onda bir yanlışlık varsa, doğrusunu bildiren vahiy nâzil olur⁷⁵. Bu kısım, kesinlikle Allah'ın kelamı değildir.

Bundan ortaya çıkan sonuç şudur: Tevkîfi ve tevfikî içtihadî kısımlarıyla Nebevî Hadisi vahiy onaylar. Onların bütünüyle kaynağının vahiy olduğunun söylenilmesi de mümkündür. Rasulullah (s.a.v) hakkındaki Allah'ın: "*O, arzusuna göre konuşmaz. O, vahyedilenden başkası değildir*"⁷⁶, sözünün anlamı da budur.

Kutsî hadîsin manası Allah'tandır. Bu da, Rasulullah'a özel bir yol üzere değil, vahiy çerçeveleri içinde bildirilir. Lafızlarına gelince tercih edilen görüşe göre bu, Rasulullah tarafındandır, bunun Allah'a nispet edilmesi ise, lafızlarının nispeti değil, içeriğinin nispetidir. Eğer bunun lafzı Allah'tan olsaydı, o zaman onunla Kur'an arasında bir fark kalmaz, onun uslûbu ile meydan okunur ve tilâveti ile de ibadet olurdu.

Bu noktada iki şüphe ortaya çıkabilir:

Birinci Şüphe: Nebevî hadis de aynı şekilde mana yönüyle vahiydir. Lafız ise, Rasulullah (s.a.v)'dandır. Niçin, benzer biçimde onu da kutsî diye adlandırmıyor?

Cevap: Rasulullah'ın: "*Allah Teâla dedi*" yahut "*Allah Teala diyor*" şeklindeki sözüyle, onun Allah'a nispeti konusunda şer'î nass olduğu için, hadîs-i kutsî'nin manasının Allah tarafından indirildiğini biliyoruz. Nebevî hadis ise, böyle değildir. Çünkü onun hakkında benzer bir nas gelmemiştir. Bunlardan herbirinin muhtevasının vahiy yoluyla bildirilmiş olması (tevkîfi) ve içtihadla ortaya çıkartılmış (tevfikî) câizdir.

Bu nedenle biz, belirlenmiş tariflere göre isimlendirmeyi de dikkate alarak, hepsine Nebevî adını verdik. Eğer elimizde tevkîfi vahiy, diğerinden ayıran bir ölçüt olsaydı, kuşkusuz bunu da kutsî olarak adlandırırız.

İkinci Şüphe: Kutsî hadîsin lafzı Hz.Peygamber'den olunca, onun "*kâle'llâhü Teâlâ*" yahut "*yekâlül'lâhü Teâlâ*" sözüyle, bunu Allah'a nispet etmesinin anlamı nedir?

Cevap: Arapça'da sözün lafızlarına göre değil de, muhtevasına (manasına) göre nispet edilmesi caizdir. Bu nedenle, sen şiiir beytini nesre

75- Bunun örneği; Bedir esirleri hakkında verilen hükümdür. Rasulullah (s.a.v), bu konuda Ebû Bekir'in görüşüne uymuş ve onlardan fidyeyi kabul etmişti. Bunun üzerine onu azarlayan Kur'an âyeti nâzil olmuştu: "Hiçbir peygambere esirleri bulunması yaraşmaz..." (8.Enfâl, 67). Fidyeye karşılığında geri vermek için düşman askerlerini esir almaya kalkışmak, zaferi olumsuz yönde etkileyebileceksene bundan kaçınmak gerekir,(M).

76- 53. Necd, 3-4.

çevirdiğinde: "Şâir şöyle diyor", bir şahıstan duyduğunu anlatırken de: "Falan şöyle diyor" dersin. Kur'an-ı Kerim Mûsâ, Fir'avn ve diğerlerinden, onların kendi sözlerinin dışında birtakım lafızlarla sözlerinin muhtevasını anlatmaktadır.

Kur'ân-ı Kerim, Mûsâ, Fir'avn ve diğerlerinden onların kendi sözleri ve üsluplarının dışında olan üslup ve sözlerle, onların sözlerinin içeriğini anlatmakta ve bunu onlara nispet etmektedir:

"Hani Rabbin Mûsâ'ya: O zâlimler gürûhuna, Fir'avn'in kavmine git. Hâla sakınmayacak mı onlar? diye seslenmişti. Mûsâ şöyle dedi: "Rabbim! Doğrusu ben yalancılıkla suçlamalarından korkuyorum. (Bu durumda) içim daralır, dilim dönmez; onun için Hârûn'a da elçilik ver. Onların bana isnad ettikleri bir suç da var. Bundan ötürü beni öldürmelerinden korkuyorum. Allah buyurdu: Hayır (seni asla öldüremezler)! İkiniz mucizelerinizle gidin. Şüphesiz ki biz sizinle beraberiz, (herşeyi) işitmekteyiz. Haydi Fir'avn'e gidip deyin ki: Gerçekten biz, âlemlerin Rabbi'nin elçisiyiz. İsrâiloğullarını bizimle beraber gönder. (Kendisine Allah'ın emri tebliğ edilince, Fir'avn) dedi ki: Biz seni çocukken himayemize alıp büyütmedik mi? Hayatının birçok yıllarını aramızda geçirmedin mi? Sonunda o yaptığın (kötü) işi de yaptın. Sen nankörün birisin. Mûsâ: Ben, dedi, o işi o anda sonunun ne olacağını bilmeyerek yaptım. Sizden korkunca da hemen kaçtım. Sonra Rabbim bana hikmeti bahşetti ve beni peygamberlerden kıldı. O nimet diye başıma kalktığın ise (aslında) İsrâiloğullarını kendine kul köle etmiştir. Fir'avn şöyle dedi: Alemlerin Rabbi dediğin de nedir? Mûsâ cevap verdi: Eğer işin gerçeğini düşünüp anlayan kişiler olsanız (itiraf edersiniz ki) o, göklerin, yerin ve ikisi arasında bulunan herşeyin Rabbidir."⁷⁷

77- Şuarâ, 10-24; Kutsî hadisin lafız yönüyle vahiy olduğu görüşüne sahip olan kimseler, bunu, onunla hadîs-i nebevî arasında temel bir ayrım konusu yaparlar. Kur'an-ı Kerim ile hadîs-i kutsî arasında; meydan okumanın, i'câzın, tilâvetiyle ibadetin ve çoğunluğunda da tevâtürün olmaması yönlerinden fark olduğunu söylerler.